

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК САМОСТІЙНИЙ ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

**ДЖАФАРОВА Марина В'ячеславівна - кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного права та процесу ХНУВС**

УДК [347.998.85 : 340.6] (477)

На основі аналізу спеціальної літератури, норм чинного адміністративно-процесуального законодавства в статті розкриваються специфічні риси висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України.

Ключові слова: експертиза; ухвала про призначення експертизи, висновок експерта.

Функціонування в Україні системи адміністративних судів свідчить про формування повноцінної адміністративної юстиції, зокрема, адміністративного судочинства, завданням якого виступає захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, їх службових і посадових осіб.

Одним із засобів доказування в адміністративному судочинстві відповідно до ст. 74 Кодексу адміністративного судочинства (надалі – КАС) України є призначення експертизи, яке проводиться з метою з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо [1]. На теоретичному та практичному рівнях питання доказування, у тому числі й судової експертизи, досліджувалися в роботах таких вчених-процесуалістів, як: С.М. Абрамова, В.Д. Арсеньєва, Р.С. Белкіна, В.Є. Бергера, С.В. Бородіна, О.М. Василюєва, І.В. Виноградова, В.Г. Гончаренка, В.В. Комарова, С.В. Курильова, Т.О. Лілуашвілі, Г.М. Надгрного, О.В. Неми-

ровської, Ю.К. Орлова, А.Я. Паліашвілі, І.Л. Петрухіна, Т.В. Сахнової, М.С. Строговича, В.І. Тертишнікова, М.К. Треушнікова, М.Й. Штефана тощо. Проте питання про юридичну природу висновку експерта в адміністративному судочинстві залишається спірним і, незважаючи на проведені дослідження, однозначного вирішення не знайшло й донині. Саме тому мета даної статті полягає у з'ясуванні основних вимог, що ставляться до висновку судового експерта в адміністративному судочинстві України.

Аналіз процесуальної літератури дозволяє визначити декілька підходів стосовно визначення поняття «висновок експерта». Ця категорія розглядається як джерело доказів [2, с. 8], доказ [3, с. 173, 4, с. 57; 5, с. 216], самостійний засіб доказування [6, с. 21; 7, с. 15; 8, с. 5; 9, с. 76].

Подекуди зустрічаються і такі підходи, коли висновок експерта одночасно розглядається як доказ та засіб доказування [10, с. 272] або як засіб доказування та джерело доказу [11, с. 91]. Однак, на наш погляд, змішувати такі поняття, як «засіб доказування» і «джерело доказів», а також «доказ» та «засіб доказування», не варто, оскільки висновок експерта є самостійним засобом доказування, у свою чергу, доказом виступають фактичні дані, що містяться у ньому, а джерелом доказу – експерт, який проводив дослідження та надав суду фактичні дані.

Висновок експерта як самостійний засіб доказування має свої особливості, які

полягають насамперед у тому, що експерт повідомляє суду фактичні дані, встановлені в процесі проведеного дослідження на підставі спеціальних знань. Однак висновок експерта не має переваг перед іншими засобами доказування; він підлягає дослідженню і перевірці, а фактичні дані, що містяться у ньому, оцінюються судом за загальними правилами.

Допустимість висновку експерта в адміністративному процесі поряд з іншими доказами припускає, що його форма повинна відповідати вимогам КАС України. Однак не будь-яке порушення закону тягне недопустимість висновку експерта як судового доказу. Наприклад, Р.С. Белкін підкреслює, що порушення процесуального порядку призначення та проведення експертизи можуть бути двоякого роду: а) такими, що не можуть бути усунені без призначення нової експертизи і тягнуть недопустимість висновку; б) такими, які «суттєві самі по собі, але можуть бути усунені без призначення та проведення нової експертизи» [12, с. 287-288].

Теорією та практикою вироблений приблизний перелік випадків порушення закону при проведенні експертизи, коли висновок експерта слід вважати недопустимим [13, с. 245]. Встановлені законодавцем положення КАС України дозволяють констатувати, що в адміністративному судочинстві суттєвими порушеннями варто визнати: а) проведення експертизи особою, яка підлягала відводу (ст. 29 КАС України); б) порушення процесуального порядку направлення матеріалів на експертизу, в результаті чого підлягали дослідженню неналежні об'єкти; в) проведення експертного дослідження особами, які не були призначені експертами по справі; г) відсторонення осіб, які беруть участь у справі, від участі в експертизі шляхом позбавлення належних їм процесуальних прав, вказаних у ч. 2 та 3 ст. 81 КАС України.

При оцінці висновку експерта аналізується весь перебіг експертного дослідження. З цього приводу В.Н. Арсеньєв вказує на ряд питань, які повинні вирішуватися під час оцінки висновку експерта. Зокрема: чи були представлені експерту необхідні та

вірогідні матеріали; чи проведено експертне дослідження у повному обсязі; чи були підґрунтям для висновку експерта наукові положення, чи отримано воно в результаті застосування існуючих методик; чи обґрунтовані висновки експерта; чи проводилася експертиза компетентною особою та у межах її компетенції [14, с. 35].

Визнання висновку експерта засобом доказування зобов'язує звертати увагу на суб'єкта експертизи. По відношенню до експерта діє дві вимоги: об'єктивність та компетентність. Основні критерії оцінки висновку експерта з точки зору компетентності експерта складаються у дослідженні питань, поставлених перед експертом, і віднесення їх до тієї чи іншої галузі знань; ознайомлення з даними, що характеризують експерта як спеціаліста в певній галузі знань. Висновок експерта оцінюються також з точки зору того, чи не вийшов він за межі своєї компетенції.

Як зазначається на сторінках юридичної літератури, за межами компетенції експерта – дії по збиранню доказів, а також самостійний відбір початкових даних з матеріалів справи [15, с. 63].

Таким чином, допустимість висновку експерта припускає належного суб'єкта експертизи, процесуальну придатність об'єктів, дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи та правильне оформлення її результатів.

Т.В. Сахнова досить правильно зазначає, що у висновку експерта варто розрізняти зміст (висновок, обґрунтований проведеним дослідженням, встановленням і професійною оцінкою експертом фактів) і форму (висновок як акт). Вони обидва однаково важливі при визначенні доказової сили фактичних даних, що містяться у висновку експерта. Якщо висновок експерта суд визнає недостовірним, не заснованим на науковому дослідженні, або не буде дотримана форма, незважаючи на обґрунтований і об'єктивний висновок, то це не дасть можливості визнати висновок засобом доказування [16, с. 217].

Цивільне процесуальне законодавство терміном «висновок експерта» позначає

докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповідні на питання, задані судом (ст. 66 Цивільно-процесуального Кодексу України). Норма цієї статті фактично означає, що зміст висновку експерта становлять: а) докладний опис проведених експертом досліджень; б) зроблені у результаті цих досліджень висновки; в) обґрунтовані відповіді на питання, поставлені судом.

Учені-юристи під висновком експерта розуміють документ, у якому експерт фіксує хід дослідження і його підсумки, так і власне результат дослідження, тобто відповідь експерта на поставлені йому питання [17, с. 90].

Подекуди висновок експерта тлумачиться як письмове повідомлення про хід і результати проведеного експертом дослідження та його висновки з вирішуваних питань [18, с. 181].

Виходячи з наведених вище тлумачень можна констатувати, що висновок експерта є підсумком проведеного експертом спеціального дослідження, у якому оцінка встановлених ним фактичних обставин дається у формі висновків (відповідей).

Е.Ю. Швед у своїй роботі «Процесуальні акти-документи в адміністративному судочинстві України» доводить, що висновок експерта виступає допоміжним актом-документом, функціональне призначення якого полягає у фіксуванні тих процесуальних дій, за допомогою яких суд приймає рішення у формі правореалізаційних актів, і які гарантують їх законність і обґрунтованість. Незважаючи на той факт, що ці акти мають допоміжний характер, вони є офіційними і їх прийняття тягне юридичні наслідки [19, с. 68].

У науково-практичному коментарі до КАС України «висновок експерта» розглядається як процесуальний документ, у якому викладаються підстави проведення експертизи, процес та результати експертного дослідження [90, с. 563]. З наведеного випливає, що висновок експерта заснований, перш за все, на завданні суду, сформульованому в ухвалі про призначення експертизи, викладом експертом фактичних даних, що

мають значення для справи і встановлених ним на основі спеціальних знань у результаті експертного дослідження.

Частина 4 ст. 82 КАС України вказує, що експерт дає свій висновок у письмовій формі. Він обов'язково повинен бути вмотивований і містити відомості, зазначені у ч. ч. 1-3 ст. 82 КАС України. У частині 1 ст. 82 КАС України визначено відомості, що мають міститися у будь-якому висновку експерта: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав, докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання.

Таким чином, у КАС України встановлені вимоги щодо зазначення у висновку експерта наступних даних: 1) дата його складання і місце проведення дослідження (в суді або поза судом); прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання і посада експерта; найменування і дата складання ухвали, на підставі якої було виконано експертизу, та найменування суду, який її постановив; 2) хто був присутній при присутності експертизи. Вказуються відомості про процесуальні підстави для цього та прізвище, ініціали і процесуальний статус присутніх осіб; 3) питання, що були поставлені експертові. Ці питання викладаються дослівно, так, як вони були сформульовані в ухвалі про призначення експертизи. У разі, коли перед експертом було поставлено декілька питань, вони можуть бути згруповані та викладені у послідовності, що забезпечує найбільш доцільний порядок дослідження; 4) які матеріали експерт використав (об'єкти експертизи, зразки для порівняльного дослідження, інші матеріали, що надавалися судом). У висновку також повинна міститися інформація про спосіб доставки і вид

упаковки досліджуваних об'єктів, із зазначенням відомостей про те, чи впливав такий спосіб упаковки на їх збереженість; 5) докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання. Експерт повинен описати процес дослідження та його результати; зазначити про застосовані методи (методики) дослідження, умови їх використання; посилатися на ілюстрації, додатки і необхідні роз'яснення до них тощо.

Частина 2 ст. 82 КАС України вказує, що у висновку експерта також зазначається, що експерта попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок (ст. 384 Кримінального Кодексу України) та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 Кримінального Кодексу України). Дана норма викликає деякі зауваження. Адже висновок експерта складається самим експертом, а тому є нелогічним, що сам же експерт зазначає про попередження самого себе про відповідальність. Таке попередження, на нашу думку, повинно міститися тільки в ухвалі суду про призначення експертизи.

Докладніше зміст та структуру висновку експерта регламентують різні відомчі нормативні акти з питань судової експертизи. Згідно з п. 4.11 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, у висновку виділяють три складові частини: вступну (формальну), дослідницьку і заключну. Належне оформлення висновку експерта має суттєве значення для правильної оцінки висновку судом. Тому ми вважаємо, що структура висновку експерта повинна бути закріплена у КАС України.

Таким чином, висновок експерта – це самостійний засіб доказування, який є результатом лише такої судової експертизи, яка була призначена і проведена після порушення адміністративної справи у суворій відповідності до норм КАС України. Будь-який інший експертний висновок, отриманий за межами адміністративного процесу, без дотримання вимог адміністративно-процесуальної форми, статусу висно-

вку експерта не набуває і не може використовуватися у судовому доказуванні.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України. – Х.: ООО «Одіссей», 2011. – 152 с.
2. Карнеева Л.М., Кертэс И. Источники доказательств : справочное пособие / Л.М. Карнеева, И. Кертэс. - М. : Юрид. лит., 1985. – 136 с.
3. Постатейный комментарий к ГПК РСФСР / [под ред. А.П. Рыжакова, Д.А. Сергеева]. – М. : Статут, 2000. – 718 с.
4. Ус И.И. Особенности оценки заключения эксперта / И.И. Ус // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя зас. ХНДІ). - Харків: Право, 2008. – Випуск 8. – С. 57-65.
5. Клименко Н.І., Колонюк В.П. Структура і доказове значення висновку експерта як документа, що відображає його дослідження / Н.І. Клименко, В.П. Колонюк // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя зас. ХНДІ). - Харків: Право, 2008. – Випуск 9. – С. 213-221.
6. Звягинцева Л.М., Плюхина М.А., Решетникова И.В. Доказывание в судебной практике по гражданским делам : учебник для вузов / Л.М. Звягинцева, М.А. Плюхина, И.В. Решетникова. – М. : Норма-Инфра-М, 1999. – 284 с.
7. Степанов М.А. Заключение эксперта как средство доказывания по делам о компенсации морального вреда / М.А. Степанов // Закон и право. – 2002. - № 6. – С. 15-20.
8. Соколовский З.М. Понятие специальных знаний / З.М. Соколовский // Криминалістика и судебная экспертиза : республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К. : Редакционно-издательский отдел МВД УССР. - 1969. – Вып. 6. – С. 199 – 205.
9. Коваленко А.Г. Исследование средств доказывания в гражданском судопроизводстве : учебник / А.Г. Коваленко. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – 96 с.

10. Треушников М.К. Судебные доказательства : учебник для вузов / М.К. Треушников. – М. : Городец, 1997. – 318 с.

11. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учебное пособие / В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль. – К. : КГУ, 1987. – 100 с.

12. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств : учебник для вузов / Р.С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 295 с.

13. Петрухин И.Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе : учебное пособие / И.Л. Петрухин. – М. : Юридическая литература, 1964. – 267 с.

14. Арсеньев В.Д. Истина, достоверность и обоснованность в судебном и экспертном исследовании по уголовным делам / В.Д. Арсеньев // Вопросы теории судебной экспертизы. – 1979. - № 39. – С. 33-45.

15. Селина Е.В. Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам : монография / Е.В. Селина. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2003. – 128 с.

SUMMARY

On the basis of scientific literature analysis, existing legislation regulations, taking into account a regulations of perspective legislation, in particular the Codex administrative proceedings of Ukraine the expert examinations as a way of proving in administrative procedure specific features are exposed.

16. Сахнова Т.В. Судебная экспертиза : учебник / Т.В. Сахнова. – М. : Городец, 2000. – 368 с.

17. Экспертная криминалистическая идентификация. Теоретические основы : метод. пособие для экспертов, следователей и судей. – М. : РФЦСЭ при Минюсте России, 1996. – Вып. 1. – С. 180-189.

18. Швед Е.Ю. Процесуальні акти-документи у адміністративному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Швед Едуард Юрійович. - Харків, 2009. – 209 с.

19. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2-х тт. / В.К. Матвійчук, І.О. Хар / [вид. 2-е, змін. та доп.] / [за заг. ред. В.К. Матвійчука]. - Том 1. - К. : Алерта, КНТ, 2008. — 787 с.